TADEUSZ MARSZAŁEK

Rodowód wyższego szkolnictwa leśnego w Polsce [1])

Родослования высшего лесного образования в Польше

Origin of academic forest education in Poland

1. WSTĘP

Dziś już wszystkim wiadomo, że las jest niezastąpionym elementem środowiska przyrodniczego, a ponadto stanowi źródło wielu surowców i użyteczności o podstawowym znaczeniu dla obecnego i przyszłego rozwoju gospodarczego i kulturalnego naszego kraju.

Dziś wiadomo też już wszystkim, że zachowanie i wzbogacanie majątku leśnego, przy jednoczesnym zapewnieniu stałego wzrostu jego wszechstronnej użyteczności dla społeczeństwa, jest konstytucyjnym obowiązkiem kadżego narodu. Jest to zresztą obowiązek o szczególnie doniosłym znaczeniu. Las jest bowiem tworem żywym i trudnym do zrekonstruowania, a w porównaniu z innymi zasobami przyrody, często ukrytymi w głębinach morza i ziemi, jest tworem łatwym do zniszczenia i tworem najbardziej bezbronnym.

Zarówno sprawie zwiększania wszechstronnej użyteczności lasów dla pokolenia współczesnego, jak i sprawie zachowania lasów dla przyszłych pokoleń służą m.in. nauki leśne, służy wiedza leśna, służy przyswajanie wiedzy leśnej przez uczniów i studentów szkolnictwa leśnego.

Ogromne bogactwo oraz zmienność warunków przyrodniczych, technicznych i ekonomicznych w gospodarstwie leśnym sprawia, że podstaw gospodarowania w lasach nie da się ująć w system ogólnie obowiązujących prawideł i reguł, albowiem rozwiązywanie poszczególnych zagadnień wymaga, w zależności od miejsca i czasu, każdorazowo innego podejścia. Wynika stąd piękno i twórczy charakter zawodu leśnika. Ale wynika stąd też konieczność posiadania przez każdego leśnika wielostronnego i gruntownego wykształcenia.

Potrzeba kształcenia wyspecjalizowanych kadr, których zadaniem byłoby prowadzenie racjonalnej gospodarki leśnej, pojawia się dopiero w

[1]) Skrót referatu wygłoszonego dnia 9 XII 1983 r. w SGGW-AR w Warszawie podczas zorganizowanego przez Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Leśnego uroczystego spotkania z okazji 165-lecia wyższego szkolnictwa leśnego w Polsce.

okresie, kiedy zapotrzebowanie na drewno szybko wzrastało, a las stawał się w związku z tym źródłem coraz większych dochodów. Zrodziło to w poszczególnych krajach potrzebę powołania do życia szkolnictwa leśnego. W jednych krajach nastąpiło to wcześniej, w innych później, a w niektórych nie nastąpiło jeszcze po dzień dzisiejszy.

Z dumą więc należy podkreślić fakt, że szkolnictwo leśne w Polsce, mimo trudnych warunków wynikających z okresowego braku niepodległości i okresowego braku niezależnego bytu państwowego, powstało stosunkowo wcześnie. Pierwsza wyższa uczelnia leśna naszego kraju, powstała bowiem już w 1818 roku, czyli dokładnie przed 165 laty. Powstała ona na terenie ówczesnego zaboru rosyjskiego.

Wcześniej niż w Polsce powstały leśne uczelnie jedynie w Niemczech, w Austrii, na ziemiach czeskich oraz w Rosji. W innych krajach europejskich szkolnictwo leśne pojawiło się później niż w Polsce, o czym świadczą następujące przykłady:

— Wydział Leśny w Nancy — w 1824 r.
— Instytut Leśny w Sztokholmie — w 1828 r.
— Szkoła Leśna w Eskorial (Hiszpania) — w 1843 r.
— Wydział Leśny Politechniki w Zurychu — w 1855 r.
— Szkoła Leśna w Stambule — w 1857 r.
— Szkoła Leśna w Oslo — w 1899 r.

Początki polskiego szkolnictwa leśnego kształtowały się w okresie zaborów. Na terenie każdego z 3 zaborów odbywało się to w innych warunkach, w innych formach i w innym czasie.

2. ZABÓR ROSYJSKI

Jak już wspomniano, pierwsza polska szkoła leśna powstała na terenie zaboru rosyjskiego. Założono ją w 1818 r. przy Uniwersytecie Warszawskim. Nosiła ona oficjalną nazwę Szczególna Szkoła Leśnictwa i istniała jedynie 14 lat, tj. do 1832 r. Właśnie w 1832 r. uległa ona zamknięciu, rzekomo ze względu na brak funduszów, praktycznie jednak została celowo zlikwidowana przez zaborcę. Zadaniem wspomnianej szkoły było przygotowywanie urzędników leśnych do wykonywania czynności z zakresu organizacji gospodarki leśnej i urządzania lasów. Wykładowcami Szczególnej Szkoły Leśnictwa byli znani przedstawiciele nauki i praktyki leśnej, jak L. Plater, J. Brincken, M. Schubert, F. Skarbek, K. Matuszewski i inni.

Powstanie pierwszej uczelni leśnej na terenie naszego kraju zostało poprzedzone popularyzowaniem w coraz szerszym zakresie wiedzy leśnej, przy okazji nauczania „historii naturalnej . Czyniono to zarówno w szkołach średnich, jak i w ówczesnych Akademiach, tj. w Akademii Krakowskiej i Akademii Wileńskiej.

Do Szczególnej Szkoły Leśnictwa przyjmowano kandydatów z ukończoną szkołą wojewódzką lub co najmniej szkołą wydziałową. Wykładano tu poza przedmiotami przyrodniczymi, matematycznymi, technicznymi oraz pomocniczymi, przede wszystkim nauki leśne. Do najważniejszych pośród nich należały następujące dyscypliny: hodowla lasu; szacowanie

lasów; technologia leśna z określaniem sposobów palenia węgla drzewnego, ważenia potażu, pędzenia smoły, dziegciu, terpentyny; administracja leśna; prawidła rządu leśnego; rachunkowość i urządzenia biurowe; zoologia zwierząt łownych; nauka łowów i inne.

Po ukończeniu dwuletnich studiów teoretycznych, absolwenci Szczególnej Szkoły Leśnictwa odbywali praktykę w tzw. szkołach leśnych praktycznych, zorganizowanych w Leśnictwie Lubochnia, a od roku 1825 — w Leśnictwie Bodzentyn. Absolwenci praktykowali ponadto u mierniczych leśnych rządowych lub u rządowych nadleśniczych, bądź też pełnili funkcję aplikantów biurowych. Otrzymanie stanowiska w służbie leśnej następowało dopiero po złożeniu egzaminu przed specjalnie w tym celu powołanymi komisjami egzaminacyjnymi.

Po zamknięciu w roku 1832 Szczególnej Szkoły Leśnictwa nauczanie zawodu leśnego wznowione zostało dopiero w 1840 r., czyli po 8-letniej przerwie. Wznowienie to nastąpiło już jednak na innym terenie, a mianowicie w nowo utworzonym Oddziale Leśnym Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie pod Warszawą. Większość przedmiotów z zakresu leśnictwa wykładali tam w różnych okresach: K. Glinka-Janczewski, G. Hanke, M. Adamski, E. Pohlens i inni. Warunki przyjęcia na studia na Oddziale Leśnym Instytutu w Marymoncie, program wykładów, organizacja nauczania teoretycznego oraz praktycznego niewiele się różniły od obowiązujących w zlikwidowanej w 1832 r. Szczególnej Szkole Leśnictwa.

Oddział Leśny Instytutu w Marymoncie ulegał w okresie swego istnienia licznym reorganizacjom zakończonym w 1857 r. likwidacją Oddziału Leśnego i powierzeniem całości wykładów z zakresu leśnictwa jednemu tylko wykładowcy. Stan taki nie trwał już jednak długo, albowiem w 1861 r. nastąpiła ostateczna likwidacja całego Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie.

Pojawia się zatem druga przerwa w działalności polskiej wyższej szkoły leśnej na terenie zaboru rosyjskiego. Przerwa ta była jednak stosunkowo krótka, bo już w 1862 r. tradycje Szczególnej Szkoły Leśnictwa przy Uniwersytecie Warszawskim, a także tradycje Oddziału Leśnego Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie, zostały przyjęte przez nowo powstały Instytut Politechniczny i Rolniczo-Leśny w Puławach. Instytut ten został następnie przemianowany na Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Puławach, z dwoma wydziałami: Wydziałem Rolniczym i Wydziałem Leśnym. Językiem wykładowym stał się już jednak język rosyjski.

Nauka w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Puławach trwała 3 lata. Na Wydziale Leśnym wykładano m.in. takie dyscypliny jak: botanika leśna, entomologia leśna, hodowla lasów, rachunkowość leśna, szacowanie lasów, statystyka leśna Rosji i statystyka leśna Królestwa Polskiego. Na studia przyjmowano osoby, które ukończyły 17 lat i odbyły naukę w gimnazjum klasycznym lub realnym, zakończoną egzaminem dojrzałości.

W 1984 r. Instytut został ponownie zreorganizowany. Czas trwania nauki został przedłużony do 4 lat, w Instytucie podjęli działalność wybitni przedstawiciele nauki, a absolwenci uzyskali uprawnienia do używania akademickich stopni naukowych.

W początkowym okresie istnienia Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Puławach spotkać w nim było można jeszcze dużo młodzieży polskiej. Z biegiem czasu jednak coraz bardziej przeważała liczebnie młodzież pochodzenia rosyjskiego. Niemniej jednak na Wydziale Leśnym w Puławach wykształciło się sporo znanych później ze swej chwalebnej działalności, leśników polskich. Można tu wymienić na przykład: J. Czaplickiego, F. Jezierskiego, J. Miłobędzkiego, W. Prackiego, G. Szabłowskiego, W. Jakutowicza.

Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Puławach przetrwał do początków pierwszej wojny światowej, mianowicie do 1915 r., po czym został ewakuowany w głąb Rosji.

W okresie istnienia omawianego Instytutu, czyli na przestrzeni lat 1862—1915, czynione były na terenie zaboru rosyjskiego nieustanne starania o przywrócenie polskiej wyższej szkoły leśnej. Starania te pozostawały jednak bez rezultatu. Dopiero w okresie pierwszej wojny światowej otwarto w Warszawie w 1916 r. tzw. Wyższe Kursy Leśne, zorganizowane przy Towarzystwie Kursów Naukowych. To właśnie ta placówka naukowo-dydaktyczna stała się zalążkiem powstałego po zakończeniu pierwszej wojny światowej Wydziału Leśnego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

3. ZABÓR AUSTRIACKI

Znacznie później i na znacznie skromniejszą skalę ukształtowały się początki polskiego szkolnictwa leśnego na terenie zaboru austriackiego. Dość powiedzieć, że do lat siedemdziesiątych nie było na tym obszarze żadnej szkoły leśnej. Kandydaci pragnący odbyć studia wyższe w zakresie leśnictwa musieli więc udawać się do Akademii Leśnej w Mariabrunn pod Wiedniem, przeniesionej następnie do Wiednia i włączonej w skład Hochschule für Bodenkultur, zwanej u nas Akademią Ziemiańską.

Walka o utworzenie na terenie Galicji polskiej szkoły leśnej typu wyższego była jednak prowadzona nieustannie przez wybitnych polskich leśników. Dzięki tej walce, popartej staraniami Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarczego, została wreszcie, na jesieni 1874 r. otwarta Krajowa Szkoła Gospodarstwa Leśnego we Lwowie. Nauka w tej Szkole trwała początkowo 2 lata, przy czym w roku pierwszym wykładano przedmioty ogólne, w drugim — zawodowe, jak: urządzanie lasu, ocenianie lasu, hodowla lasu, zarządzanie, technologia leśna, botanika leśna, miernictwo i łowiectwo.

Warunkiem przyjęcia do Krajowej Szkoły Gospodarstwa Lasowego we Lwowie było ukończenie 17 lat życia i niepełnej szkoły średniej. Szkoła dysponowała własnym muzeum, zbiorami naukowymi i biblioteką składającą się z około 2 tys. woluminów. Przy Szkole było arboretum, przy czym prace doświadczalne i zajęcia praktyczne prowadzono w lasach Leśnictwa Winniki.

Krajowa Szkoła Gospodarstwa Leśnego we Lwowie miała jednak status szkoły średniej, podczas gdy rosnące znaczenie lasów w gospodarce Galicji rodziło potrzebę zatrudnienia coraz większej liczby leśników

z wyższym wykształceniem. Aby więc choć częściowo polepszyć istniejącą sytuację, dokonano w 1889 r. reorganizacji Krajowej Szkoły Gospodarstwa Lasowego we Lwowie. Mianowicie, czas trwania studiów przedłużono do 3 lat, a od kandydatów wymagano ukończenia pełnej szkoły średniej i odbycia 1-rocznej praktyki.

Krajowa Szkoła jednakże nadal nie miała uprawnień wyższej uczelni, mimo iż wykłady prowadziło już wtedy 15 profesorów, w tym 5 profesorów uniwersyteckich. Rażąca dysproporcja jaka występowała między wysokim poziomem nauczania a niskimi uprawnieniami absolwentów Szkoły stała się źródłem niezadowolenia i niepokojów. Znalazły one swój wyraz w dwóch strajkach szkolnych (1904 i 1905) i doprowadziły w 1906 r. do zamknięcia Krajowej Szkoły Gospodarstwa Lasowego we Lwowie.

Wysuwane przez wiele dziesięcioleci przez leśników polskich zaboru austriackiego żądania doczekały się jednak w końcu pewnego, w rzeczywistości tylko częściowego rozwiązania. Stało się to w 1909 r., kiedy w miejsce zlikwidowanej przed 3 laty Krajowej Szkoły Gospodarstwa Lasowego we Lwowie powołana została Wyższa Szkoła Lasowa we Lwowie, przy czym z walką o polskie szkolnictwo leśne na terenie zaboru austriackiego związane są nazwiska wybitnych leśników polskich, takich jak H. Strzelecki, W. Tyniecki, M. Małczyński i in.

Wyższa Szkoła Lasowa we Lwowie była uczelnią wyższą typu zawodowego, a zatem bez uprawnień akademickich. Uprawnienia takie zostały jej nadane dopiero w 1918 r., czyli po powstaniu niepodległego państwa polskiego. Znalazło to swój wyraz w powołaniu Wydziału Lasowego Politechniki Lwowskiej.

4, ZABÓR PRUSKI

W zaborze pruskim występowały największe trudności przy jakichkolwiek próbach organizowania polskiego szkolnictwa leśnego. Dość powiedzieć, że pomimo ogromnego wysiłku i ofiar do momentu powstania niepodległego państwa polskiego nie udało się utworzyć na terenie W.Ks. Poznańskiego nie tylko wyższej szkoły leśnej, ale i wyższej szkoły rolniczej. Studia leśne trzeba więc było odbywać poza granicami kraju, głównie na Wydziale Leśnym w Tharandcie koło Drezna. W staraniach o założenie polskiej szkoły leśnej na obszarze zaboru pruskiego szczególnie się wyróżnili tacy leśnicy i działacze społeczno-gospodarczy jak H. Trąmpczyński, A. Cieszkowski, H. Cegielski, J. Rivoli i J. Kudelka. Ich dążenia zostały jednak urzeczywistnione dopiero po 1918 r., kiedy to nastąpiło utworzenie Wydziału Leśnego Uniwersytetu Poznańskiego.

5. ZAKOŃCZENIE

Takie są, zarysowane w wielkim skrócie, owe przysłowiowe korzenie wyższego szkolnictwa leśnego w Polsce, korzenie ukształtowane w latach niewoli, ukształtowane kosztem ogromnego wysiłku i licznych ofiar

światłych przedstawicieli narodu polskiego, leśników i nieleśników. Na szczególne podkreślenie zasługuje przy tym fakt, że powstałe w tych trudnych warunkach polskie szkolnictwo leśne nie tylko dostarczyło krajowi wykształconych leśników — Polaków, ale ponadto wnosiło poważny wkład w ogólny rozwój nauki i kultury narodowej, przyczyniło się do krzewienia patriotyzmu i polskości nauki i praktyki leśnej.

To te właśnie pierwsze zalążki wyższego szkolnictwa leśnego umożliwiły już w pierwszych latach niepodległości odzyskanej po pierwszej wojnie światowej zorganizowanie 3 niezwykle prężnych i twórczych ośrodków nauk leśnych i ośrodków kształcenia nowych kadr leśników, jakimi były istniejące w okresie międzywojennym 3 wydziały leśne, a mianowicie:

— Wydział Leśny Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, który jest Wydziałem założycielskim tej Uczelni,
— Wydział Rolniczo-Leśny Uniwersytetu Poznańskiego w Poznaniu,
— Wydział Lasowy Politechniki Lwowskiej we Lwowie.

Zarówno ukształtowane przez 165 laty pierwsze zręby wyższego szkolnictwa leśnego w Polsce, jak i bogata spuścizna dorobku wyższego szkolnictwa leśnego z okresu międzywojennego, stanowi mocny fundament obecnie istniejących w Polsce Ludowej trzech wydziałów leśnych. Na wydziałach tych spoczywa zatem chlubny obowiązek kontynuowania tradycji polskiego szkolnictwa leśnego, obowiązek kształcenia wysoko kwalifikowanych kadr leśników oddanych sprawie lasów i leśnictwa polskiego, obowiązek rozwijania nauk leśnych na poziomie zapewniającym zachowanie naszych lasów, na poziomie umożliwiającym stałe zwiększenie użyteczności tych lasów dla narodu polskiego.